

INTERDISCIPLINARNOST KVALITATIVNIH ISTRAŽIVANJA

Sažetak: Za razliku od pozitivističkog pristupa koji teži objektivnom znanju i istražuje pojave za koje veruje da poseduju svoju „objektivnu“ sliku nezavisnu od viđenja posmatrača, kvalitativni pristup proučava pojave u njihovom prirodnom okruženju, nastojeći da ih razumeu odnosu na značenja koja im pridaju sami učesnici ispitivanja, jer počiva na pretpostavci da je subjektivna istina jedino što postoji. Kvalitativna istraživanja u društveno-humanističkim naukama veoma su bliska postmodernističkom pristupu naučnoj teoriji i metodologiji koji ima eksplicitno interpretativnu dimenziju, praćenu naučnim skepticizmom i preispitivanjem tradicionalnih pozitivističkih epistemoloških pozicija.

Kvalitativna istraživanja obuhvataju široku lepezu pristupa i tehnika razvijenih u okviru različitih naučnih disciplina. Svoja utemeljenja nalaze prevashodno u etnografskoj i fenomenološkoj metodologiji i razvijaju se u direktnom kontaktu sa metodologijama antropologije, antropološke lingvistike, etnolingvistike, sociologije i kulturalnih studija.

S obzirom na to da je cilj potpunije i dublje razumevanje istraživane pojave, pružanje opisa događaja i iskustava u određenoj situaciji, kvalitativna istraživanja predstavljaju pogodan istraživački okvir u mnogim oblastima psihologije.

Cljučne reči: Kvalitativno istraživanje, metodologija, interdisciplinarnost, psihologija.

UVOD

Kvalitativna istraživanja u društveno-humanističkim naukama veoma su bliska postmodernističkom pristupu naučnoj teoriji i metodologiji koji ima eksplicitnu interpretativnu dimenziju, praćenu naučnim skepticizmom i preispitivanjem tradicionalnih pozitivističkih epistemoloških orijentacija, kao i svih kategorija i pojmova koje su se do sada u humanističkim i društvenim naukama tretirali kao apsolutno objektivni, merljivi i nepromenljivi (Willig, 2001). Postmodernizam odbacuje ideju da može postojati konačna istina o svetu onakvom kakvim ga mi vidimo, da se svet može razumeti pomoću velikih teorija ili metanarativa, i umesto njih naglašava koegzistenciju mnogobrojnih i raznovrsnih načina života uslovljenih situacijom (Ber, 2001).

Nasuprot istorijski utemeljenim konceptima "naučne istine" i "objektivnosti naučnog metoda", istraživači različitih disciplina (filozofi, antropolozi, psiholozi, etnografi, lingvisti, istoričari i mnogi drugi) u novije vreme pokušavaju da sagledaju na koji način se objektivnost i apsolutna istina konstruišu, i da li postoje drugačije i alternativne istine.

Može se reći da je poslednju deceniju prošlog veka obeležio metodološki zaokret u društvenim naukama i povećani zahtevi za pristupima koji bi bili alternativa tradicionalno postavljenim istraživanjima. U ovoj naučnoj orijentaciji, koja se najčešće naziva novom ili interpretativnom paradigmom, naglasak je na razumevanju i refleksivnosti, ne samo onoga što se odnosi na istraživački proces i njegove rezultate, već i u smislu priznavanja i korišćenja sopstvene pozicije istraživača (Reason, Rowan, 1981; prema: Šefkušić, 2006).

Osnovna postavka nove paradigme jeste da je predmet društvenih nauka bitno drugačiji od predmeta prirodnih nauka, te da stoga metod proučavanja i objašnjenja u ove dve grupe nauka mora biti fundamentalno različit. Ističesedajeljudskoponašanjeunajvećojmeriintencionalnoismisaono, dasesastojiodakcijakojejimajusubjektivnoznačenjezaosobekojeihizvode. Onosezatonemožesaznati „spolja“, naneutralannačin, nezavisnoodsubjekta, odnjegovihnameraimotiva, odnosnoodznačenjakojedatoponašanjeimazanjega. Toznačidaseljdskeakcijeiliponašanjemogurazumetiotkrivanjemsubjektivnogznačenjaindividuekojaseposmatra. Subjektivnaznačenjakaodeoakcija, osimtoga, nisuindividualnogveć socijalnogporekla. Ovakvpristupuposmatranjuljudskogponašanja, načinunjegovogsaznavanjanirazumevanjadovodidoisticanjaznačajnostikvalitativnogpristupauistraživanju (Šefkušić, 2006).

Takozvani „jezički zaokret“ u metodologiji društvenih nauka oformio se u radovima filozofa poststrukturalista (Vitgenštajn, Derida, Fuko), koji su pošli od pretpostavke da su objekti realnosti utemeljeni u jeziku, u njegovim strukturama i načinima njegovog korišćenja (Ber, 2001; Stojnov: 2005). Sâm čovek, kaosaznavalacipredmetsaznanja, pripadasvetujezika, opojmljenjejezikominjimeproizveden (White, 2004). Otuda, analizadiskursa (Gee, 2005; Potter, Wetherell, 1987) i analizanarativa (Riessman, 1993) dobijaju značajno mesto u metodologiji kvalitativnih istraživanja.

2. Pokušaj definisanja kvalitativnih istraživanja

Bilo je mnogih pokušaja da se definišu kvalitativna istraživanja. Ipak ne postoji slaganje oko ovog određenja, i zato ne treba da iznenađuje što kvalitativna istraživanja ne reprezentuju skup određenih tehnika ili filozofija, već umesto toga nastaju iz različitih intelektualnih ili disciplinarnih tradicija.

Kvalitativna istraživanja predstavljaju skup različitih teorijskih paradigmi, istraživačkih strategija, metoda i tehnika, pa je teško izdvojiti ih u jedan poseban entitet. Jedna opšta definicija bila bi da su to multiparadigmatiski i multimetodski usmerena istraživanja koja uključuju naturalistički i interpretativni pristup predmetu proučavanja (Nelson et al., 1992; prema: Halmi, 2005).

Kvalitativni pristup proučava pojave u njihovom prirodnom okruženju, nastojeći da ih razumeu odnosu na značenja koja im pridaju sami učesnici ispitivanja. Kvalitativnim metodama se nastoji istražiti kako učesnici tumače, pridaju značenje događajima, a ne kakvi događaji uistinu, odnosno, sami po sebi jesu (Denzin, Lincoln, 1998).

Kvalitativno istraživanje naglašava socijalno konstruisanu prirodu realnosti, blisku vezu između istraživača i onog što se proučava, i situaciona ograničenja koja oblikuju istraživanje. Cilj kvalitativnih istraživanja jeste da opišu i što bolje objasne događaje i doživljaje, nikad da ih predvide, a tome podjednako doprinose interpretacije i istraživača i samih subjekata u istraživanju (Willig, 2001).

3. Interdisciplinarnost razvoja kvalitativnih istraživanja

Kvalitativno istraživanje ima dugu istoriju u humanističkim disciplinama. Sama istorija razvoja pokazuje interdisciplinarnost kvalitativnih istraživanja.

U psihologiji, Vilhelm Vunt je davno koristio metode deskripcije i razumevanja u svojoj "folk-psihologiji". Ubrzo nakon toga pojavljuju se brojne monografske studije slučaja. U sociologiji je rad "Čikaške škole" 1920-ih i 1930-ih godina ukazao na značaj kvalitativnog istraživanja u proučavanju svakodnevnog života ljudi u lokalnim zajednicama korišćenjem biografskih metoda i studija slučaja. U antropologiji, u istom periodu, studije Boasa, Mid, Benediktove, Bejtsona, Evans-Pričard, Redklif-Braun i Malinovskog postavljaju temelje etnografskog istraživanja, u kome istraživač proučava ponašanje u zajednicama i kulturu (prema: Halmi, 2005).

S druge strane, pod snažnim uticajem humanističke psihologije i psihoterapijskog rada sa ljudima (Rodžers, Jung, Salivan, Frojd), u kvalitativnim istraživanjima se na osobe gleda kao na aktivne, autonomne, stvaralačke i u skladu s tim zalaže se za neposredniji i na osobu usmeren idiografski pristup (studije slučaja, mali uzorci subjekata) (prema: Ristić, 2006).

U Nemačkoj, Habermas prvi prepoznaje različite tradicije i istraživačke strategije koje se razvijaju u američkoj sociologiji (Gofmanova dramaturška metoda, Garfinke-lova etnometodologija, Blumerov simbolički interakcionizam) a uticale su na razvoj kvalitativnih istraživanja u Nemačkoj. Istovremeno, razvijaju se istraživačke metode vezane za metodologiju utemeljene teorije Glasera i Strausa (prema: Halmi, 2005).

Krajem 70-ih i početkom 80-ih godina prošlog veka, razvijaju se brojne tehnike za prikupljanje i analizu empirijskog materijala među kojima se posebno ističu dubinski intervju i posmatranje sa učesćem, a od analitičkih postupaka posebno se ističe razvoj objektivne hermeneutike, fenomenološke analize, diskurzivne analize kvalitativne analize sadržaja (Halmi, 2005).

Denzin i Linkolnova (Denzin, Lincoln, 1998) navode pet karakterističnih perioda u razvoju kvalitativnih istraživanja:

1. tradicionalni period koji započinje ranih 20-ih godina i traje do drugog svetskog rata, odnosi se na istraživanja socijalnih antropologa (Malinovski, Boas, Mid) i ranu etnografiju Čikaške škole;

2. modernistički period koji traje do kasnih 70-ih godina u kojem pratimo pokušaje formalizovanja postupaka kvalitativnih istraživanja;
3. fazu nejasnih žanrova, u kojoj pratimo bogat razvoj različitih paradigmi i stilova istraživanja;
4. krizu predstavljanja koja je vezana za pojačavanje sukoba između predstavnika kvalitativne i kvantitativne metodologije;
5. postmodernističku fazu koja nosi sasvim nove tendencije koje idu u pravcu dekonstrukcije i dekontekstualizacije tradicionalne metodologije, a usko su povezane sa razvojem teorije haosa u društvenim naukama.

4. Razvoj kvalitativnih istraživanja u psihologiji

Ideje koje su značajno ojačale u prvoj polovini 20. veka, kao što su logički pozitivizam, operacionalizam i američki bihevizizam značajno su uticale na istraživački metod koji će dominirati u oblasti psihologije (Eisner, 2003).

Da bi psihologija postala nauka, empirijski zasnovana, bilo je potrebno da koristi procedure koje se mogu ponavljati i da koristi „objektivne“ metode opisivanja, tako da nije bilo mesta za metode koje se zasnivaju na subjektivnoj proceni. Da bi se zadovoljio ovaj kriterijum, fenomen koji bi se psiholozi bavili potrebno je da budu merljivi. To je dovelo do ograničavanja predmeta istraživanja u psihologiji, odnosno, merljivost je bio kriterijum za definisanje ispravnosti onog što bi se istraživalo. Tako, tokom prvih 50 godina dvadesetog veka psihologija jača kao stabilna, empirijska nauka, koja se bavi proučavanjem ponašanja, merenjem, uopštavanjem i predviđanjem. Eksperiment postaje metodološki ideal u istraživanju koji omogućuje da se otkriju uzroci određenog fenomena, ukoliko su eksperimentalni uslovi kontrolisani (Eisner, 2003).

Kvalitativna istraživanja imaju dugu istoriju u psihologiji i počinju da se razvijaju još u radu Vilhelma Vunta. Kao što je poznato, Vunt je podelio psihologiju u dve grane, jednu koja se bavila laboratorijskim istraživanjem elementarnih psihičkih funkcija, i drugu koja se bavila višim psihičkim funkcijama. Za proučavanje ovih viših funkcija bile su potrebne metode srodne onima u oblasti etnologije, istorije i antropologije (Cole, 1996; prema: Marecek, 2003). Kasnije, istorija psihologije svedoči da je prva grana bila zastupljenija, dok se druga slabije razvijala. Ipak, kvalitativna istraživanja provlače se u istoriji psihologije kroz rad Vilijama Džemsa, Gordona Olporta, Roberta Vajta, Leona Festingera (Marecek, 2003).

Kvalitativna istraživanja u psihologiji počinju ubrzano da se razvijaju kasnih 60-ih i ranih 70-ih godina prošlog veka, sa rastućim interesom u pluralizmu: metodološkom, kulturnom, epistemološkom i sa rastućim nezadovoljstvom u društvenim naukama, koje nisu uspele da odgonetnu svakodnevni život običnih ljudi. Za mnoge naučnike koji su želeli da ispituju fenomen u njegovom prirodnom okruženju, laboratorija i eksperiment nisu mogli da budu idealna lokacija. Ako neko želi da razume kako se ljudi osećaju i ponašaju, neophodno je da ih proučava u njihovom

prirodnom staništu. Za takvo proučavanje bila je potrebna drugačija istraživačka perspektiva, ona u kojoj subjektivne procene ne izgledaju više tako loše. Ova promena obezbedila je uslove za ono što sada nazivamo kvalitativnim istraživanjem (Eisner, 2003).

Postepeno, tih, ali snažan tok kvalitativnih istraživanja dobija svoj impuls u psihologiji, u oblastima kao što su socijalna psihologija, razvojna psihologija, psihologija žena i roda, kliničkapsihologija, psihologija savetovanja i psihologija ličnosti.

Kvalitativni istraživači vrednuju kreativnost i inovacije, nove oblike podataka, nove načine prikupljanja podataka, kao i drugačije forme pisanja naučnih radova. Ovakav stav je u suprotnosti sa striktnom kodifikacijom metoda, statističkih postupaka i naučnog pisanja radova koji obeležava „ministim“ psihologiju (Marecek, 2003).

5. Odnos kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja

S obzirom na još uvek prisutnu dominaciju kvantitativnih pristupa u proučavanju psiholoških fenomena, u odnosu na zastupljenost i korišćenje kvalitativnih metoda, predstavimo ukratko razlike između njih u terminima kao što su: temeljne pretpostavke, oblikovanje istraživačkih nacrti, implikacije njihovih upotreba.

Kvantitativna paradigma posmatra socijalni svet kao po pravilima uređenu stvarnost koja može u potpunosti biti spoznata i egzaktno izmerena. Kvantitativna paradigma koristi takve nacрте koji bi trebali da verifikuju relacije opisane pomoću teorije. Tako su njeni ekperimentalni nacrti strogo verifikacijski orjentisani, redukcioniistički, deduktivni, a završavaju opštim generalizacijama. Kvantitativne metode prikupljanja podataka tako su koncipirane da vode objektivnim, valjanim i pouzdanim zaključcima (Halmi, 2005).

Sa druge strane, kvalitativna paradigma posmatra socijalni svet kao kompleksan i dinamični sistem koji se sastoji od mnogobrojnih značenja i pespektiva, koje snažno utiču na socijalni kontekst i interakcije među učesnicima. Ljudsko iskustvo i interpretacija stvarnosti samih učesnika u istraživanjuvažan je činilac kvalitativnog pristupa, koji nastoji razotkriti smisao i značenje pojedinih ili združenih ljudskih akcija koje utiču na ponašanje. Cilj istraživača je razumevanje suptilnih interakcija i interpretacija socijalnih procesa iz perspektive subjekata istraživanja. Metode prikupljanja podataka koriste holističke, naturalističke i narativne deskripcije nekontrolisanih uslova u kojima se događa neki proces kako bi mu pridali određeni smisao i značenje. Budući da ne postoje standardizovana pravila za sprovođenje takvih istraživanja, prikupljanje podataka kvalitativnim metodama mora slediti opšta pravila koja zahtevaju poštovanje kriterijuma verodostojnosti, argumentovanosti i dokumentovanosti postupka (Halmi, 2005).

U Tabeli 1 koja sledi prikazaćemo pregledno i informativno razgraničenje kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja koje nudi Kazdin (Kazdin,1998; prema: Milas, 2005).

Tabela 1. Razlikovanje kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja

OBELEŽJE	KVANTITATIVNO ISTRAŽIVANJE	KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE
Ciljevi	Provera teorija i hipoteza, uočavanje uzročnih veza, proučavanje povezanosti varijabli ili razlika između njih	Opisivanje i tumačenje iskustva, prikupljanje novih saznanja, sticanje znanja i razumevanje bez polaznih pretpostavki
Filozofska osnova	Pozitivizam, postpozitivizam	Kritička teorija, konstrukcionizam
Osnovna pitanja	Da li nezavisna varijabla utiče na zavisnu? Da li su varijable povezane? Postoje li razlike između njih?	Zašto jedna varijabla utiče na drugu? Kako, na koji način, putem kojih mehanizama se odvija takav uticaj?
Način proučavanja	Izolovanje varijabli, kontrola spoljašnjih faktora, redukcionizam – pojednostavljivanje situacije koja postoji u stvarnosti kako bi se omogućila kvantitativna analiza	Proučavanje u prirodnim uslovima, pri čemu se složenost okolnosti smatra prednošću jer omogućava uvid u celinu
Istraživačke metode	Eksperiment, korelacijska istraživanja	Dubinski intervjui, fokus grupe, opažanje
Mogućnost uopštavanja nalaza	Izražena potreba za utvrđivanjem univerzalno važećih zakona i visokom eksternom valjanošću	Nemogućnost uopštavanja na populaciju; razumevanje specifičnog slučaja ili uzorka osoba
Ispitanici	Potrebna za velikim brojem ispitanika zbog veće statističke snage i nepristrasnim uzorkom zbog mogućnosti uopštavanja nalaza	Mali nereprezentativni uzorak ispitanika koji ne dopušta uopštavanje, ali omogućuje dublju analizu
Uloga ispitanika	Isključivo objekti istraživanja na kojima se proveravaju hipoteze; ne pomažu istraživaču u razumevanju rezultata	Ispitanici su učesnici i subjekti u istraživanju; istraživač i ispitanici čine jedinstvo jer zajednički nastoje da dođu do razumevanja podataka; ispitanici pomažu u proceni valjanosti opisa i tumačenja koje iznosi istraživač
Uloga istraživača	Nastoji se smanjiti ili potpuno isključiti istraživačev uticaj kako bi se izbegao artefakt; mišljenje, pogledi i stajališta istraživača odražavaju se samo u polaznim pretpostavkama i odabiru problema, ali ne u metodi, iznošenju rezultata ili njihovom tumačenju	Istraživač svojom vlastitom perspektivom utiče na tumačenje; perspektiva je eksplicirana, ali ne može biti uklonjena, istraživačeva uključenost i empatija su poželjne jer vode dubljem i boljem razumevanju ličnih iskustava; istraživač je stoga sastavni deo istraživanja, podjednako u njegovoj konceptualizaciji i izvođenju
Podaci	Rezultati na standardizovanim upitnicima ili drugim operacionalizacijama konstrukata; informacije su svedene na brojeve	Pripovedački opisi, tekstovi, transkripti razgovora, podaci sadržani u rečima koje se ne prevode (kodiraju) u brojeve
Obrada podataka	Statistička analiza, deskriptivna i statistika zaključivanja	Literarna, verbalna, neredukcionistička
Načela valjanosti	Interna, eksterna, konstruktivna, statističkog zaključka	Koherencija, unutrašnja doslednost
Primarni doprinos	Veće razumevanje istraživane pojave do koje se dolazi proverom teorije ili teorijskih pretpostavki	Razumevanje iskustava do kojeg dovodi intenzivno i produbljeno izučavanje bez zaokruženog teorijskog okvira

6. Odlike kvalitativnog istraživanja u psihologiji

Psiholozi koji zauzimaju kvalitativan stav u istraživanju ne tragaju za osnovama psihičkog života odvojenim od socijalnog konteksta i ne pokušavaju da daju univerzalne tvrdnje o psihičkom životu. Umesto toga, pitaju se kako se ljudske akcije i značenja konstituišu u određenom socio-kulturnom kontekstu. Oni posmatraju promenljivost identiteta i delovanja ljudi. Ova fluidnost, promenljivost ljudskih života jeste odlika koju eksperimenti i skale procene ne mogu da izmere (Marecek, 2003).

U kvalitativnim istraživanjima se na jezik gleda kao na ključ do subjektivnog sveta ljudi. Prema mišljenju većine kvalitativnih istraživača, prirodni jezik bolje reprezentuje psihološku realnost nego formalne i apstraktne kategorije koje se u psihologiji uobičajeno koriste (Palkinghorne, 1990; prema: Marecek, 2003). Prema tome, kvalitativni istraživači daju prednost uobičajenoj konverzaciji i svakodnevnom jeziku. Ovakvi podaci se dobijaju kroz fokus grupe, otvorene intervjuue, posmatranjem i u drugim situacijama u kojima se govor ne ograničava istraživačkim protokolom (Marecek, 2003). Uloga jezika je formativna: jezik nije transparentan sistem za komunikaciju već sistem diferencijacija koje su konstitutivne u odnosu na društvenu stvarnost (Stojnov, 2005). Tvrdnja da su značenja koja prenosi jezik uvek promenljiva, podložna preispitivanju, diskutabilna i uvek samo privremena, bitno utiče na naše razumevanje osobe, njenog identiteta i njenih mogućnosti da se menja u ličnom i društvenom pogledu (Ber, 2001). Ulogom različitih retoričkih sredstava kojima se ljudi koriste da bi konstruisali svet koji izgleda kao da je nezavistan od tih istih retoričkih sredstava, bavili su se mnogi socijalni konstrukcionisti (Shotter, 1993; Gergen, 2001).

6.1. Predmet istraživanja

Prema shvatanjima „nove paradigme“, kako se često naziva kvalitativna paradigma, istraživanje i saznavanje nisu vrednosno neutralni, oni mogu imati blagotvorne, ali i nepovoljne uticaje na ljude. U skladu s tim, potrebno je za predmet istraživanja birati stvarne, vredne, suštinski važne ljudske probleme, dakle ne one koji potiču iz teorije, već iz praktičnih potreba određene sredine. Ovo je različito shvatanje od tradicionalnog, po kome naučno saznanje prethodi njegovoj praktičnoj primeni. Orijentacija je ka razumevanju i zato se istraživački pristupi nove paradigme oslanjaju na fenomenološke opise, koji uvažavaju specifičnost pojave, odnosno orijentaciju na subjektivna, pojedinačna i kontekstualna značenja, bez pretenzija ka uopštavanju i predviđanju van konkretnog konteksta. Čak i kada se pojave neka predviđanja, ona su fleksibilnija i samo uslovno data, često u jednom širokom razvojno-istorijskom svetlu (Šefkušić, 2006).

6.2. Ciljevi u kvalitativnim istraživanjima

Kvalitativna istraživanja u psihologiji mogu imati za cilj (Hancock, 1998; Milas, 2005):

1. opisivanje i tumačenje iskustava, prikupljanje novih saznanja, sticanje znanja i razumevanja bez polaznih petpostavki;

2. razumevanje značenja koje određena situacija ima za određene učesnike u istraživanju, istraživanje kako učesnici tumače, pridaju smisao događajima, a ne kakvi događaji sami po sebi jesu;

3. razumevanje posebnog okruženja u kome učesnici deluju i načina na koje ono utiče na njih;

4. uočavanje neočekivanih i nepredvidivih pojava;

5. traganje za odgovorima na pitanja kako se određeni doživljaj stvara i dobija značenje, zašto se ljudi ponašaju na određeni način, kako se stvaraju stavovi i mišljenja, kako na ljude utiču događaji koji se dešavaju oko njih.

6.3. Strategije kvalitativnih istraživanja

Predmeti istraživanja istražuju se u svom prirodnom, realnom, svakodnevnom okruženju. Za razliku od kvantitativnih eksperimentalnih istraživanja koja se vrše u strogo kontrolisanim uslovima, kvalitativna istraživanja sprovode se u porodici, društvenoj grupi kojoj pripadaju subjekti, organizaciji u kojoj rade ili lokalnoj zajednici u kojoj žive (Šefkušić, 2006).

Kvalitativno istraživanje podrazumeva upotrebu različitih istraživačkih metoda koje se temelje na analizi tekstualne građe nastale na osnovu ličnih iskustava, životnih priča, studija slučaja, pojedinačnih ili grupnih intervjuja, istorijskih dokumenata i svih drugih dokumenata čija bi analiza doprinela razumevanju istraživane pojave. Shodno tome, kvalitativnim istraživačima je na raspolaganju širok spektar međusobno povezanih metoda za prikupljanje podataka (Willig, 2001). Takođe, kvalitativna metodologija podrazumeva upotrebu različitih izvora podataka o jednom predmetu istraživanja, što je u funkciji validacije dobijenih rezultata o istraživanom problemu. U cilju validacije interpretacija koje pravi istraživač, u kvalitativnim istraživanjima je poželjno verodostojnost interpretacija proveriti sa subjektima na koje se date interpretacije i odnose.

Generalizacija rezultata istraživanja ne dešava se nakon finalne analize, već se uspostavlja indukcijom koja započinje na pojedinačnom slučaju. Za razliku od tradicionalnih empirijskih studija, koje su se orijentisale na dedukciju, u kvalitativnim istraživanjima metoda indukcije je primarna metoda saznavanja. Traganje za velikim teorijama se zamenjuje lokalnijim, manjim teorijama koje se odnose sada na specifične probleme u specifičnim situacijama (Šefkušić, 2006).

Principi kvalitativne metodologije zahtevaju drugačiji odnos prema subjektima u istraživanju u odnosu na laboratorijska istraživanja – uvažavanje prirodnog konteksta, uključivanje širokih interpretativnih kompetencija subjekata, priznavanje subjektima prava na znanje o cilju istraživanja, proveru interpretacije kod subjekata, obavezu istraživača na samopreispitivanje (Jovanović, 2008).

7. Interdisciplinarnost teorijskih i metodoloških pristupa u kvalitativnim istraživanjima

Kvalitativna istraživanja objedinjuju kompleksan i međusobno povezan skup termina, koncepata i pretpostavki. Ona uključuju različite teorijske paradigme, strategije istraživanja, kao i metode prikupljanja i analize empirijskog materijala čiji je zajednički imenitelj da opisuju subjekte iz njihovih perspektiva, u okviru datog istorijskog i sociokulturnog konteksta istraživanja.

Kvalitativna istraživanja su možda najtesnije povezana sa određenim shvaćanjima koja spadaju u ono što nazivamo interpretativna sociološka tradicija, naročito fenomenologija (Schutz, 1976; prema: Mason, 1996), etnometodologija (Cicourel, 1964; Garfinkel, 1976; prema: Mason, 1996), simbolički interakcionalizam (Blumer, 1969; prema: Mason, 1996). Pored ovoga, postoji duga antropološka tradicija sprovođenja kvalitativnih istraživanja i skoriji interes za različite oblike diskurzivne analize u lingvistici, koja se utemeljuje u semiotičkoj tradiciji (Fairclough, 1992). Feminizam je imao naročiti uticaj u menjanju konvencionalnih naučnih diskursa i uspostavljanju metodoloških pristupa za različite oblasti koje se sada smatraju centralnim za kvalitativna istraživanja (Harding, 1986; Rose, 1994; Smith, 1988; Stanley i Wise, 1993; prema: Mason, 1996).

Psihologija, mada dugo povezana sa kvantitativnim i „naučnim“ istraživačkim metodama, sve više pokazuje interesovanje za kritička shvaćanja koja favorizuju kvalitativne pristupe istraživanju, kao što su diskurzivna analiza (Gee, 2005; Potter, Wetherell, 1987) i konverzionu analizu (Lerner, 2004).

Mlade naučne discipline kao što su studije medija, kulturalne studije oslanjaju se na kvalitativne načine saznavanja, kao što je slučaj i sa disciplinama koje su interdisciplinarne (npr. ženske studije) (Mason, 1996).

Metode prikupljanja podataka koje se koriste u kvalitativnim istraživanjima ne predstavljaju distinktivan set metoda koje su karakteristične samo za njih. Kvalitativna istraživanja obuhvataju široku lepezu pristupa i tehnika razvijenih u okviru različitih naučnih disciplina. Svoja utemeljenja nalaze prevashodno u etnografskoj i fenomenološkoj metodologiji i razvijaju se u direktnom kontaktu sa metodologijama antropologije, antropološke lingvistike, etnolingvistike, sociologije i kulturalnih studija, hermeneutike, feminizma, psihoanalize (Filipović, 2009).

Takođe, za analizu prikupljenih podataka kvalitativni istraživači koriste narativnu analizu (Riessman, 1993), diskurzivnu analizu (Gee, 2005; Potter, Wetherell, 1987), analizu sadržaja (Krippendorff, 2004), konverzionu analizu (Lerner, 2004), koje se koriste u različitim naučnim disciplinama.

Kao niz međusobno povezanih praksi, u kvalitativnim istraživanjima ne postoji jedna metoda ili privilegovana praksa nad ostalima. Kao središte ukrštanja različitih istraživačkih strategija, metoda i tehnika, kvalitativnu metodologiju je teško izdvojiti u jedan zasebni entitet. Kompleksnost metodološkog područja uvećava i činjenica da se prilično različiti ciljevi mogu ostvariti različitim interpretativnim pristupima.

8. Vrednost kvalitativnih istraživanja u psihologiji

S obzirom na to da je cilj potpunije i dublje razumevanje istraživane pojave, pružanje opisa događaja i iskustava u određenoj situaciji, kvalitativna istraživanja predstavljaju pogodan istraživački okvir u mnogim oblastima psihologije. Saznanja do kojih se dolazi u kvalitativnim istraživanjima naročito su važna za oblasti kao što su klinička psihologija, socijalna psihologija, psihologija marketinga, psihologija grupe, kao i psihologije ličnosti, gde se naglasak stavlja na socijalno konstrukcionističku prirodu našeg poimanje sebe i naših doživljaja.

Vrednost upotrebe kvalitativnih istraživanja ogleda se u njihovoj primeni za istraživanje problema koji nisu bili ranije istraživani. Induktivni metodi kao što su utemeljena teorija (Henwood, Pidgeon, 2003) i etnografija (Miller, Hengst, Wang, 2003) omogućavaju istraživačima da proučavaju određeni problem bez polaznih pretpostavki o tome koje će varijable biti važne, kako će one biti povezane, već da postepeno grade teoriju koja bi objasnila prikupljene podatke.

Ekološka validnost dobijenih podata, a koja označava prikupljanje podataka u realnim životnim kontekstima, dozvoljava analizu načina na koji realni kontekst utiče na fenomen koji se istražuje. Ispitivanje uticaja socijalnog konteksta na ono što ljudi kažu može se ostvariti diskurzivnom analizom, koja se bavi ispitivanjem prirodnog, običnog jezika, zato što se diskurzivne strategije i diskurzivni resursi sasvim razlikuju u svakodnevnoj konverzaciji i u konverzaciji sa istraživačem (Gee, 2005; Potter, Wetherell, 1987).

Prikupljanje detaljnih podataka o samo nekoliko primera određenog fenomena, ili čak samo jednog slučaja, omogućava analizu mnogobrojnih aspekata istraživog fenomena. Istraživač ima mogućnost da razvije mnogobrojne interpretacije, ponovnim proučavanjem podataka i analizom različitih aspekata istraživog fenomena.

Dok se u kvantitativnim istraživanjima nekonzistentnost tretira kao greška, a neodgovaranje kao nedostajući podatak, u diskurzivnoj analizi, kontradikcije, pauze ili prestanak govora su značajni pokazatelji oblasti tenzija, teškoća ili konflikta, jer odstupanja od tipičnog ili „normalnog“ ponašanja obezbeđuju naročito korisne informacije o kulturnim normama i razlozima ili posledicama kršenja istih (Camic, Rhodes, Yardley, 2003).

Dinamička kompleksnost koja nastaje dodavanjem dimenzije „promena tokom vremena“ značajna je u mnogim oblicima kvalitativnih istraživanja. Narativna analiza omogućuje praćene unutrašnje hronološke perspektive u životu naratora, jer narativi ljudi odražavaju dinamiku njihovih identiteta istovremenim uobličavanjem prošlosti i projekcijama u budućnost (Murray, 2003; prema: Camic, Rhodes, Yardley, 2003; Riessman, 1993).

Kapacitet kvalitativnih istraživanja da dobiju delimičan pristup subjektivnoj perspektivi drugih, čini ih idealnom metodom za istraživanje subjektivnih značenja, razumevanje mnogobrojnih unutrašnjih glasova, koji oblikuju lični identitet i doživljaje, ili praćenje simbola, asocijacija, nekonzistentnosti do otkrivanja latent-

tnog značenja, koje može biti iracionalno, dvosmisleno ili potisnuto (Kvale, 2003; prema: Camic, Rhodes, Yardley, 2003).

Kvalitativna istraživanja zahtevaju razumevanje međusobnih odnosa svih učesnika u istraživanju, kao i razumevanje odnosa između učesnika u istraživanju i šireg društvenog konteksta. Tako, diskurzivna psihologija (Edwards, Potter, 1992), koja se bavi istraživanjem načina na koje se značenja koprodukuju u interakciji, ističe kako su ovi procesi konstrukcije pod uticajem konteksta i okruženja u kojem se određeni dijalog odvija. Zato je naročito važno proučavanje uloge sociokulturnog konteksta u oblikovanju našeg identiteta i svesti, jer obezbeđuje uloge i zaplete po kojima mi živimo, i čini koherentnim naš osećaj sebe (Camic, Rhodes, Yardley, 2003).

9. Zaključak

Interdisciplinarnost kvalitativnih istraživanja ogleda se u mnogim aspektima koje smo ovde prikazali. Kroz pregled istorijskog razvoja kvalitativnih istraživanja mogli smo da uočimo da sunaučnici i istraživači različitih disciplina (sociolozi, antropolozi, etnografi, lingvisti, psiholozi) dali svoj doprinos razvoju i uobličavanju kvalitativnih istraživanja.

U kvalitativnim istraživanjima izučavaju se različiti empirijski materijali, dobijeni različitim metodama i tehnikama prikupljanja podataka – intervjuima, posmatranjima sa učestvovanjem, u fokus grupama. Različiti metodi dobijanja podataka kao i različiti empirijski materijali, mogu se, a i poželjno je, kombinovati, što doprinosi sagledavanju i razumevanju fenomena iz različitih perspektiva. Zato se kvalitativni istraživači bave mnogim zadacima, počev od intervjuisanja do posmatranja, interpretacijom ličnih i istorijskih dokumenata, do intenzivne samorefleksije i introspekcijom. Pritom, da bi razumeo istraživani problem, kvalitativni istraživač mora dobro poznavati mnogobrojne interpretativne paradigme, kao što su feminizam, konstrukcionizam, fenomenologija, socijalni interakcionizam, koje može povezivati u tumačenju i razumevanju dobijenih podataka. Kvalitativni istraživači mogu koristiti i kombinovati različite metode analize podataka, kao što su narativna, diskurzivna, konverzaciona, fonemska analiza, analiza sadržaja, i da koriste metode i tehnike etnometodologije, fenomenologije, hermeneutike, feminizma, dekonstrukcije, etnografije, psihoanalize i mnogih drugih, koji mogu ponuditi okvir za razumevanje istraživanog fenomena.

Zato što ih možemo smatrati multiparadigmatskim i multimetodskim istraživanjima, teško je dati jednu obuhvatnu i preciznu definiciju kvalitativnih istraživanja. Osnovna odlika ovih istraživanja je usmerenost na ono što je subjektivno, lično, i specifično u određenom istorijskom i sociokulturnom kontekstu. Bez pretenzija ka otkrivanju univerzalnih zakona i uopštavanju dobijenih nalaza, nesumljiva prednost različitih metodoloških postupaka koje možemo smatrati kvalitativnim jesu dublje razumevanje ispitivanih fenomena i uočavanje kompleksnosti izučavanog fenomena.

Zbog usmerenosti na ono što je jedinstveno i subjektivno, kvalitativna istraživanja predstavljaju izuzetan metodološki pristup za predmete istraživanja različitih oblasti psihologije. Otkrivanje subjektivnih značenja određenih događaja, razumevanje unutrašnjih stanja pojedinačnih osoba, razumevanje uticaja šireg društvenog i istorijskog konteksta na oblikovanje mišljenja, opažanja, emocija, predstavlja samo neke od mogućih problema čijem razumevanju kvalitativna istraživanja mogu doprineti.

Literatura

- Ber, V. 2001. Uvod u socijalni konstrukcionizam. Zepter Book World, Beograd.
- Camic, P., Rhodes, E. J., Yardley, L. 2003. Naming the Stars: Integrating Qualitative Methods Into Psychological Research, In Camic, P. et al. (eds). *Qualitative Research in Psychology*, Washington: APA, 3–17.
- Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. 1998. *Strategies of Qualitative Inquiry*. Sage Publications, Inc.
- Edwards, D., Potter, J. 1992. *Discursive psychology*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.
- Eisner, E. 2003. On the art and science of qualitative research in psychology. In Camic, P. et al. (eds). *Qualitative Research in Psychology*, Washington: APA, 3–15.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and social change*, Cembidge: Polity.
- Folipović, J. 2009. *Moć reči: ogledi iz kritičke sociologvistikke*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Gee, P. J. 2005. *An Introduction to Discourse Analysis. Theory and method*. Routledge and Taylor & Francis Group, London & New York.
- Gergen, J. K. 2001. *Social construction in context*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Halmi, A. 2005. *Strategije kvalitativnih istraživanja u primenjenim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
- Hancock, B. 1998. *Trent Focus for Research and Development in Primary Health Care: An Introduction to Qualitative Research*. Trent Focus.
- Henwood, K., Pidgeon, N. 2003. Grounded Theory in Psychological Research. In Camic, P. et al. (eds). *Qualitative Research in Psychology*, Washington: APA, 133–157.
- Jovanović, G. 2008. Socijalna epistemologija kvalitativnih istraživanja. U: D. Stojnov (prir.) *Metateorijske osnove kvalitativnih istraživanja*. Beograd: ZepterBook World, 77–118.
- Krippendorff, K. 2004. *Content Analysis. An Introduction to its Methodology*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Lerner, H. G. (ed). 2004. *Conversation analysis: Studies from the first generation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Mason, J. 1996. *Qualitative researching*. London: Sage.
- Merecek, J. 2003. Dancing through minefields: toward a qualitative stance in psychology. In Camic, P. et al. (eds). *Qualitative Research in Psychology*, Washington: APA, 49–69.

- Milas, G. 2005. Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima. Zagreb: Naklada Slap.
- Miller, J.P., Hengst, A.J., Wang, S. 2003. Ethnographic Methods: Applications From Developmental Cultural Psychology, In Camic, P. et al. (eds). *Qualitative Research in Psychology*, Washington: APA, 219–243.
- Potter, J., Wetherell, M. 1987. *Discourse and social psychology*, London: Sage.
- Riessman, K.C. 1993. *Narative analysis*. Nowbury Park, London, New Delhi: Sage publications.
- Ristić, Ž. 2006. O istraživanju, metodi i znanju. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Shotter, J. 1993. *Conversational realities. Constructing life through language*. London: Sage.
- Stojnov, D. 2005. *Od psihologije ličnosti do psihologije osoba*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Ševkušić. S. 2006. Osnovne metodološke pretpostavke kvalitativnih istraživanja. Zbornik insituta za pedagoška istraživanja. Vol. 38, 2, 299–316.
- White, R. 2004. *Discourse analysis and social constructionism*, *Nurse Researcher*, Vol. 12, No. 2, 7–17.
- Willig, C. 2001. *Introducing qualitative analysis to psychology: Adventures in theory and method*. Buckingham: Open University.

Ivana Simić, Ljubiša Zlatanović

INTERDISCIPLINARY QUALITATIVE RESEARCHES

Summary: Unlike the positivist approach which seeks objective knowledge and explores the phenomena that are believed to possess their own "objective" picture independent from the observers' views, the qualitative approach studies phenomena in their natural environment, trying to understand them in relation to the meanings given by the participants because it rests on the assumption that subjective truth is the only existing one. The qualitative researches in social sciences and humanities are very close to the post modern approach to scientific theory and methodology that has an interpretative dimension, followed by scientific skepticism and questioning of traditional positivist epistemological position. Qualitative research includes a wide array of approaches and techniques developed within different scientific disciplines. These researches locate their foundations primarily in the ethnographic and phenomenological methodology and develop indirect contact with the methodologies of anthropology, anthropological linguistics, ethno linguistics, sociology and cultural studies. Considering that the aim is a more complete and deeper understanding of the phenomenon which are studied, providing descriptions of events and experiences in a certain situation, qualitative surveys are the most suitable research framework in many areas of psychology.

Key words: qualitative research, methodology, interdisciplinary, psychology